

مقاله پژوهشی

مدیریت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیطی مجتمع‌های گردشگری پیش از وقوع بحران (نمونه موردی: مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی کرمانشاه)

آئیژ عزمی^۱، سارا محمدی^۲، محمدرضا جلدی^۳

۱. دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

۲. دکتری ژئومورفولوژی گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

۳. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی گردشگری گروه جغرافیا، مؤسسه آموزش عالی غیرانتفاعی جهاد دانشگاهی، کرمانشاه، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۱

چکیده مدیریت بحران در مجتمع‌های گردشگری، می‌تواند در افزایش جذب گردشگر و کاهش خسارات ناشی از مخاطرات طبیعی، نقش به‌سزایی داشته باشد. مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی کرمانشاه، یکی از مقاصد گردشگری است. هدف از این پژوهش، ارائه الگوی مدیریت بحران در مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی کرمانشاه است. برای گردآوری داده‌ها، از پرسش‌نامه استفاده شده است. با توجه به ویژگی‌های مطرح‌شده برای جامعه، ۵۰ نفر به‌عنوان جامعه آماری و ۳۳ نفر به‌عنوان نمونه، انتخاب شدند. یافته‌ها نشان می‌دهند، درمیان شاخص‌های مؤثر در مدیریت بحران، شاخص رکود اقتصادی، بیشترین اهمیت را درمیان شاخص‌های اقتصادی دارد. این شاخص با میزان ۰/۱۲، بالاترین ارزش را از نظر افراد پاسخگو در بر گرفته است. با توجه به نتایج به دست آمده از مقایسه شاخص‌های اجتماعی، ملاحظه می‌شود، مشارکت اجتماعی بیشترین اهمیت را درمیان شاخص‌های اجتماعی داشته است. این شاخص با میزان اهمیت ۰/۸۵۱، در رده نخست اهمیت شاخص‌های اجتماعی قرار دارد. از آنجاکه مخاطرات محیطی، یکی از مهمترین عوامل به‌وجود آورنده بحران، در هر محیطی است، براساس نظر افراد پاسخگو، شاخص آسیب‌پذیری در برابر زلزله، درمیان شاخص‌های کالبدی- محیطی بررسی شده در مجتمع گردشگری کرمانشاه، بالاترین اهمیت را داشته است.

واژگان کلیدی مدیریت بحران، مجتمع‌های گردشگری، مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی، استان کرمانشاه.

مقاصد گردشگری را افزایش می‌دهد. در این میان گردشگری، صنعتی که امروزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین صنایع جهان شناخته می‌شود، نه تنها از لحاظ اقتصادی، بلکه به‌دلیل معرفی و شناساندن تاریخ و فرهنگ شهرهای مختلف، مطرح است (زندیه و گودرزیان، ۱۳۹۳). مقاصد شهری، برخلاف سایر مقاصد گردشگری طبیعی، از جمعیت انسانی برخوردارند (Hall & Page, 1999). همین موضوع سبب اهمیت یافتن بحث مدیریت بحران مجتمع‌های گردشگری می‌شود. زلزله، آتشفشان، سیل و حوادث طبیعی مشابه، پدیده‌هایی

مقدمه رشد سریع صنعت گردشگری در نیم‌قرن اخیر، فشار روزافزون بر محیط زیست را در پی داشته است. بررسی‌ها حاکی از آن است که اولویت دادن به منافع اقتصادی ناشی از توسعه عنان گسیخته صنعت گردشگری، موجب خدشه‌دار شدن اصول توسعه پایدار در مناطق مختلف شده و محیط‌زیست را با خطرات روزافزونی مواجه کرده است. با توجه به این روند، تمامی مقاصد گردشگری درصدد این هستند، در این بخش، سهم بیشتری از گردش سرمایه داشته باشند. این امر، رقابت‌پذیری درمیان

*نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۳۱۴۳۳۵۴، a.azmi@razi.ac.ir

گردشگری و مخاطرات طبیعی در سیبا پرداخت. یافته‌ها نشان می‌دهند، گردشگری مناطق مقصد، به شدت تحت تأثیر مخاطرات طبیعی قرار دارد و تجربه نشان می‌دهد رخدادهای طبیعی، تأثیرات گسترده‌ی زیادی بر گردشگری گذاشته است. مدیریت این ساختارها و کاهش اثرات مخرب، می‌تواند منجر به مدیریت بهینه گردشگری شود.

لیو همکاران (Liu et al., 2023)، در مقاله‌ای با عنوان «تکامل ارتباطات ریسک گردشگری: تجزیه و تحلیل کتاب سنجی و فراتحلیل پیشینیان انتقال ریسک به گردشگران» معتقداند، عواملی مانند جنسیت، ملیت، تجربیات گردشگران، هیئت‌های گردشگری محلی، دولت‌های محلی، تخصیص منابع سازمانی و ارزیابی بر نحوه مواجهه با مخاطرات در مناطق گردشگری، حساس هستند.

مبانی نظری

اصطلاح مخاطرات طبیعی، به معنای وقوع یک پدیده یا شرایط طبیعی است که در زمان و مکان معین، تهدید ایجاد کند و مخاطره‌آمیز شود. مفاهیم گوناگون مخاطرات طبیعی، عنصری زیان‌بخش در محیط فیزیکی برای بشر و روابط متقابل انسان و طبیعت، احتمال وقوع یک پدیده بالقوه زیان‌آور و به‌عنوان یک حادثه فیزیکی که روی انسان و محیط آن‌ها تأثیر منفی می‌گذارد، بیان شده است. مخاطرات طبیعی، وقایع تهدیدکننده‌ای هستند که می‌توانند فضای طبیعی و اجتماعی ما را تخریب کنند (علوی و همکاران، ۱۳۹۴). براساس تعریف سازمان جهانی، هواسنجی مخاطرات طبیعی عبارت است از، حوادث ناشی از تغییرات آب‌وهوایی ناگهانی و شدید که به‌طور طبیعی در تمام نقاط جهان رخ می‌دهد. اگرچه برخی از مناطق، نسبت به سایر نقاط در برابر این خطرات خاص آسیب‌پذیرتر هستند. چنانچه مخاطرات طبیعی، باعث تلفات انسانی و مادی شود و زندگی و معیشت مردم و جامعه را دچار اختلال کند، تبدیل به بلایای طبیعی می‌شود. خسارات ناشی از بلایای طبیعی، یک مانع عمده برای توسعه پایدار است (Martinelli et al., 2013).

بیشتر مدل‌هایی که تاکنون برای مدیریت بحران در گردشگری ارائه شده‌اند، دیدگاهی آینده‌نگر دارند. به این معنا که با وقوع بحران و یا با دیدن علائم هشداردهنده، آن‌ها به فکر چاره‌اندیشی می‌افتند. ولی پیشنهادی از قبل مبنی بر برنامه‌ریزی مدون جهت جلوگیری از وقوع بحران ندارند. حتی در مدل‌های فرآیندی نیز در مرحله قبل از بحران، به بیان روش‌های شناسایی علائم هشداردهنده، پرداخته می‌شود (یاوری گهر و منصوری موید، ۱۳۹۶). با توجه به ویژگی‌های ذاتی که صنعت گردشگری به‌عنوان یک بخش خدماتی دارا است، نظیر ناملوس بودن و عدم تجانس، اهمیت ارائه

هستند که همیشه زندگی انسان را از آغاز حیات بشری به نابدی کشانده‌اند. کشور ایران، از جمله کشورهای آسیب‌پذیر از بلایای طبیعی، به‌ویژه زلزله است و بر همین اساس پاسخ و آمادگی صنعت گردشگری در برابر بحران، یک موضوع و دغدغه قدیمی برای دانشمندان و فعالان حوزه گردشگری است و امنیت به‌عنوان مهم‌ترین و زیربنایی‌ترین اصل در تدوین استراتژی توسعه گردشگری، در جهان به‌شمار می‌آید. پژوهشگران بسیاری درباره احتمال تأثیر جدی حوادث طبیعی یا عامل انسانی به صنعت گردشگری هشدار داده‌اند (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۷). استان کرمانشاه در سال‌های اخیر، تحت تأثیر مخاطرات متنوع طبیعی قرار داشته است. در سال‌های اخیر، زلزله در سرپل ذهاب، استان کرمانشاه را تحت تأثیر قرار داده است. در کنار این موضوع، گسترش گردشگری و به‌دنبال آن مجتمع‌های گردشگری در استان کرمانشاه، مشهود بوده است. با این اوصاف، مدیریت بحران در استان کرمانشاه و به‌ویژه مجتمع‌های گردشگری، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. بر این اساس سؤال اصلی این پژوهش این است که، الگوی مدیریت بحران در مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی کرمانشاه چگونه باید باشد؟

پیشینه پژوهش

احمدی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهش با عنوان «ارزیابی آسیب‌پذیری معیشتی کشاورزان در برابر سیل (مورد مطالعه: استان لرستان)» معتقداند، کشاورزان سیل‌زده روستاهای شهرستان پلدختر نسبت به شهرستان چگنی و خرم‌آباد، آسیب‌پذیری معیشتی بالاتری دارند. در شهرستان پلدختر، شاخص‌های راهبرد معیشتی، شبکه‌های اجتماعی، دانش-اطلاعات و سلامتی، مقدار بالاتری را نسبت به دو شهرستان دیگر نشان داد.

قادرمرزی و همکاران (۱۴۰۲)، در مقاله‌ای با عنوان «سنجش آسیب‌پذیری روستاها در برابر بحران کم‌آبی (مورد مطالعه: شهرستان‌های قروه و دهگلان)» معتقداند، روستاهای نمونه از نظر آسیب‌پذیری در سطح شاخص‌های درآمد حاصل از معیشت اصلی و فرعی خانوار، دسترسی به منابع آب کشاورزی، تنوع معیشتی خانوار در ارتباط با شغل دوم و کاهش سطح زیر کشت آبی، متفاوت از یکدیگر هستند.

اخگری و قاسمیان مقدم (۱۴۰۲)، در مقاله‌ای با عنوان «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی خانوارهای روستایی در برابر خشکسالی (مورد مطالعه: بخش دستگردان شهرستان طبس)» معتقداند، تقویت مشارکت محلی روستاییان، مؤثرترین عامل بر تاب‌آوری اقتصادی خانوارهای روستایی، در برابر خشکسالی و افزایش قدرت سازگاری آن‌ها با شرایط خشکسالی است.

نظیر (Nazir, 2023)، در مقاله‌ای به بررسی شاخص‌های

بدین‌منظور پرسش‌نامه محقق ساخته، با استفاده از روش مقایسه‌ی زوجی به‌منظور وزن‌دهی معیارها طراحی و دوباره در اختیار کارشناسان قرار گرفت. نهایتاً مقایسه‌ها، در نرم‌افزار اکسپرت چویس^۱ تحلیل و خروجی به‌صورت AHP ادغامی برای تحلیل در مدل تاپسیس^۲، استفاده شد.

جامعه آماری این پژوهش، متخصص‌های گردشگری و مدیریت بحران استان کرمانشاه هستند. به دلیل صرفه‌جویی در زمان، هزینه و ماهیت نوشتار، از پرسش‌نامه استفاده خواهد شد. از این رو با توجه به همکاری کارشناسان و علاقه ایشان به همراهی در پژوهش، تعدادی به‌صورت نمونه‌گیری وضعی به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شد.

مجتمع گردشگری- آموزشی موسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی کرمانشاه در جنوب غربی شهر کرمانشاه و ۵ کیلومتری جاده کرمانشاه- اسلام آباد قرار دارد. این مجتمع در زمینی بالغ بر ۱۲۰ هکتار احداث شده است. محدوده مذکور با قرار گرفتن در مسیر بزرگراه کربلا، موقعیت بسیار مطلوبی در اتصال به شهرستان‌های اسلام‌آباد غرب، دالاهو، سرپل ذهاب، قصر شیرین و درنهایت مرز خسروی دارد (تصویر ۱).

شاخص‌های پژوهش به شرح جدول ۱ هستند.

یافته‌های پژوهش

در روش AHP، ابتدا روایی و پایایی ابزار اندازه‌گیری از طریق تحلیل عاملی اکتشافی بررسی گردید. به‌منظور بررسی مدل، ابتدا آمار مربوط به شاخص KMO و آمار آزمون بارتلت (تقریبی از آماره آزمون ۲x) سنجش گردید. از آنجایی که مقدار شاخص KMO برابر ۰/۹۷۸ (نزدیک به یک) است، تعداد نمونه برای تحلیل، کافی و این کفایت نمونه‌گیری را می‌رساند. همچنین مقدار سطح معنی‌داری آزمون بارتلت، کوچکتر از ۵ درصد است که نشان می‌دهد، ماتریس واحد نیست و تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار، مناسب است. براساس ضریب آلفای کرونباخ که ۰/۶۵۸ است، پرسش‌نامه از پایایی برخوردار است.

در ادامه با توجه به این که روش AHP استفاده شده است، نتایج به دست آمده از این روش که توسط افراد پاسخگو آنالیز شده است، آورده می‌شود. در ابتدا سعی گردید مؤلفه‌های استفاده‌شده بایکدیگر بررسی و درنهایت شاخص‌های هر یک از مؤلفه‌ها، ارزیابی شوند (تصویر ۲).

با توجه به تصویر ۳ ملاحظه می‌شود، از نظر افراد پاسخگو مهمترین مؤلفه در کاهش میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی، مؤلفه اقتصادی است. به عبارتی دیگر مؤلفه اقتصادی نقش مؤثرتری نسبت به سایر مؤلفه‌ها در این زمینه دارد. اگر شاخص‌های اقتصادی درجهت بهبود باشند و شرایط اقتصادی، مساعد باشد، می‌توان راحت‌تر نسبت به کاهش آسیب‌پذیری در مجتمع گردشگری جهاد

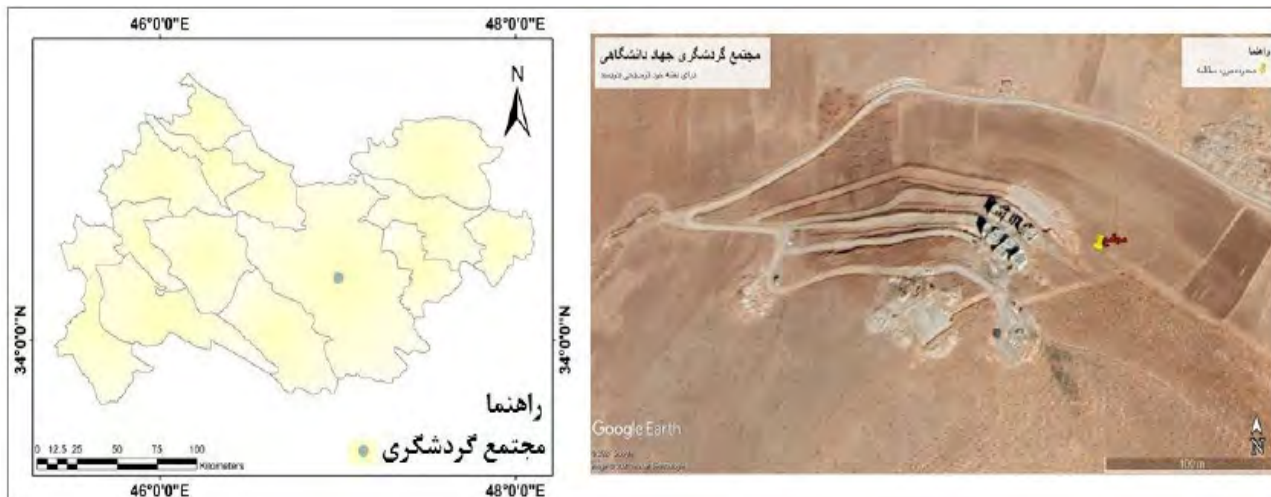
الگویی که صرفاً متناسب با این ویژگی‌ها باشد، ضروری به نظر می‌رسد (سوری، ۱۳۹۴). چنین رویکردی را می‌توان در صنایع تولیدی یافت که در آن روش‌های مختلف و متنوعی در طول چند دهه برای مقابله با بحران، ارائه شده است. ولی درعین حال در بخش خدمات و به‌طور مشخص صنعت گردشگری، روش‌ها و استراتژی‌های محدودی برای مقابله با بحران، ارائه شده است (صفی پورطرقی و همکاران، ۱۳۹۷).

اثرات اجتماعی مخاطرات طبیعی، توانایی جوامع برای ایستادگی در برابر تکان‌های خارجی براساس زیربنای اجتماعی‌شان است (پودینه و همکاران، ۱۳۹۸). اثرات کالبدی و محیطی به ارزیابی واکنش جامعه و ظرفیت بازیابی بعد از سانحه مانند، پناهگاه‌ها، واحدهای مسکونی و زیرساختی مثل خط لوله، جاده‌ها و وابستگی آن‌ها به زیرساخت‌های دیگر پرداخته می‌شود. در بعد کالبدی، علاوه بر تأمین سرپناه‌هایی برای آسیب‌دیدگان بعد از وقوع بحران، به اصولی برای طراحی کالبد، قبل از وقوع بحران و مخاطره، پرداخته می‌شود (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۰). اثرات نهادی حاوی ویژگی‌های مرتب با تقلیل خطر، برنامه‌ریزی و تجربه سوانح قبلی است و به‌وسیله ظرفیت جوامع برای کاهش خطر، اشتغال افراد محلی در تقلیل خطر، تحت تأثیر قرار می‌گیرد. اقتصادی، اساساً یکی از مهم‌ترین آن‌ها است (Martinelli et al., 2013).

استراتژی‌های معیشتی و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی، منابع مهمی برای افزایش تاب‌آوری خانوارها در برابر شوک‌های ناشی از مخاطرات طبیعی است. به‌طوری که در بسیاری از کشورهای کمتر توسعه‌یافته جهان، سطح بالای خطر با فعالیت‌های معیشتی آن‌ها، آسیب‌پذیری را تشدید می‌کند. بنابراین، شمار قابل توجهی از روستاها در کشورهای کم‌درآمد آفریقا، آسیا و آمریکای لاتین به‌شدت آسیب‌پذیر به مخاطرات هستند (Jinado, 2013). پژوهش‌های متعددی ارتباط بین آسیب‌پذیری جامعه، به مخاطرات و دسترسی به منابع یا معیشت اقتصادی را ایجاد کرده است (Brooks, 2003).

روش پژوهش

روش پژوهش از نظر هدف، بنیادی، از نظر چیستی، کمی و از نظر شیوه، اکتشافی و پیمایشی است. پژوهش حاضر کاربردی و توصیفی تحلیلی است که برای گردآوری داده‌های توصیفی آن (در اینجا مطالعات نظری)، از روش اسنادی، در قالب مطالعات کتابخانه‌ای و منابع مرجع درباره موضوع مطالعه‌شده، استفاده شد. همچنین به‌منظور گردآوری داده‌های تحلیلی (در اینجا شاخص‌های آسیب‌پذیری، لایه‌های اطلاعاتی و فرآیند وزن‌گذاری به آن‌ها) روش پیمایشی با ابزار پرسش‌نامه استفاده شده است.

تصویر ۱. موقعیت محدوده مطالعه شده. مأخذ: آرشيو نگارندگان.

گردشگری جهاد دانشگاهی پرداخته می‌شود. با توجه به نتایج به دست آمده ملاحظه می‌شود، شاخص رکود اقتصادی بیشترین اهمیت را در میان شاخص‌های اقتصادی دارد. نوسانات نرخ ارز یکی دیگر از شاخص‌های مهم در رشد، توسعه و میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی به‌شمار می‌آید. لذا در این صورت، مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی از نظر اقتصادی می‌تواند آسیب‌های زیادی ببیند. بر این اساس و با توجه به نظر افراد پاسخگو، شاخص نوسانات نرخ ارز در رده دوم اهمیت، بین شاخص‌های بررسی شده، قرار دارد (تصویر ۳).

یکی از مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار در بحث مدیریت بحران

دانشگاهی اقدام کرد. دومین مؤلفه تأثیرگذار که در بحث کاهش آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی دیده می‌شود، مؤلفه اجتماعی است. شاخص‌های اجتماعی نقش به‌سزایی در میزان کاهش آسیب‌پذیری مجتمع‌های گردشگری به‌خصوص مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی دارد. مؤلفه‌های کالبدی- محیطی نیز با اهمیت وزنی ۰/۲۱۲ در رده سوم قرار دارند. در نهایت، مؤلفه‌های نهادی قرار دارد که کمترین ارزش را در میان مؤلفه‌های بررسی شده دارد. این مؤلفه با مقدار وزنی ۰/۱۰۱ کم‌ترین اهمیت را از نظر کارشناسان و افراد پاسخگو دارد.

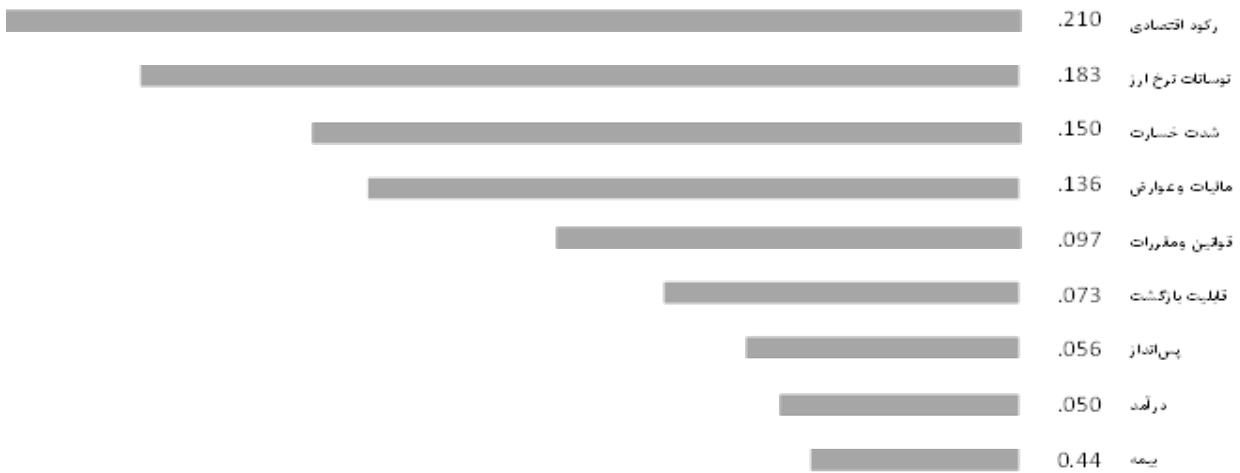
در این بخش، به بررسی شاخص‌های اقتصادی در مجتمع

جدول ۱. شاخص‌های پژوهش. مأخذ: نگارندگان.

متغیر	مؤلفه
رکود اقتصادی، نوسانات نرخ ارز، مالیات و عوارض دریافتی، قوانین و مقررات، بیمه، پس‌انداز، درآمد، شدت خسارات، قابلیت بازگشت	اقتصادی
مشارکت اجتماعی، احساس آرامش و آسودگی خاطر، برخورد مناسب و مهمان‌نوازی شهروندان، جرم و جنایت، آشوب، حمایت اجتماعی، فرهنگ‌سازی، مهارت‌های مقابله با بحران، دغدغه عمومی، عدالت اجتماعی، سازگاری اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی	اجتماعی
زلزله، سیل، میزان دسترسی، تراکم ساختمانی، زیرساخت‌ها، تجهیزات ایستگاه‌های آتش‌نشانی، فضای باز، رعایت استانداردهای ایمنی، کاربری‌های ناسازگار، امداد رسانی به‌موقع، مرکز اطلاع‌رسانی، آتش‌سوزی، مراکز اقامتی و رفاهی، آلودگی‌ها، سلامت و بهداشت محیطی	کالبدی- محیطی
استقرار مدیریت بهینه، مدیریت قبل، حین و بعد از بحران، مداخله دولت، هماهنگی درون و برون سازمان، روابط، عملکرد، بستر	نهادی

تصویر ۲. مقایسه مؤلفه‌های مؤثر در کاهش میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۳. مقایسه شاخص‌های اقتصادی مؤثر در کاهش میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی. مأخذ: نگارندگان.

میزان دسترسی مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی، سومین شاخص بااهمیت از دید افراد پاسخگو در زمینه کاهش آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری به‌شمار می‌رود. این شاخص که نحوه و چگونگی دسترسی را مد نظر قرار دارد، می‌تواند نقش مهمی در میزان کاهش آسیب‌پذیری در مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی داشته باشد (تصویر ۵).

نهادهای و مؤسسات می‌توانند در مدیریت بحران در هر منطقه تأثیرگذار باشند. از بین هفت شاخص نهادی بررسی‌شده در مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی، شاخص استقرار مدیریت بهینه، از نظر افراد پاسخگو بیشترین میزان اهمیت را در کاهش میزان آسیب‌پذیری دارد. مدیریت قبل، حین و بعد از بحران نیز از شاخص‌های مهم در این مؤلفه است که در رده دوم اهمیت قرار دارد (تصویر ۶).

در این پژوهش برای رتبه‌بندی شاخص‌ها از روش تاپسیس و برای به دست آوردن ارزش هر یک از دارایی‌ها، از نظرات

در مجتمع‌های گردشگری، مسائل اجتماعی است. به عبارتی دیگر، وضعیت اجتماعی مجتمع‌ها می‌تواند در بحث مدیریت بحران و پیشگیری، حین و بعد از آن مؤثر واقع شود. با توجه به نتایج به دست آمده از مقایسه شاخص‌های اجتماعی، ملاحظه می‌شود، مشارکت اجتماعی از دید افراد پاسخگو، بیشترین اهمیت را در میان شاخص‌های اجتماعی دارد (تصویر ۴).

محیط و کالبد هر منطقه می‌تواند تأثیر به‌سزایی در بحث مدیریت بحران در مجتمع‌های گردشگری داشته باشد. به‌طوری که دوری از مراکز سیل و زلزله، نحوه دسترسی و امداد رسانی، از جمله شاخص‌های تأثیرگذار در مدیریت بحران به‌شمار می‌روند. از آنجایی که مخاطرات محیطی یکی از مهمترین عوامل به‌وجود آورنده بحران در هر محیط است، براساس نظر افراد پاسخگو، زلزله در میان شاخص‌های کالبدی - محیطی بررسی‌شده در مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی، بالاترین اهمیت را دارد.

تصویر ۴. مقایسه شاخص‌های اجتماعی مؤثر در کاهش میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۵. مقایسه شاخص‌های کالبدی- محیطی مؤثر در کاهش میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۶. مقایسه شاخص‌های نهادی مؤثر در کاهش میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی. مأخذ: نگارندگان.

خبرگان، استفاده شده است. بعد از اخذ نظرات خبرگان، هر یک از شاخص‌ها به صورت میانگین هندسی حاصل از نظرات کارشناسان استفاده شده و این میانگین هندسی به سمت بالا گرد شده است. در این بخش، ماتریس گزینه‌ها و شاخص‌ها تنظیم می‌شود که در آن ارزش هر گزینه نسبت به شاخص متناظر جایگذاری می‌شود که به این منظور نظریه کارشناسی (خبرگان) متعددی استفاده و سپس از این نظرات میانگین هندسی گرفته و به سمت بالا گرد شده است و اولویت‌بندی و تعیین ارزش هر کدام از شاخص‌ها با مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی- محیطی و نهادی استفاده شده است.

جدول ۲ ماتریس وزن‌دار نرمالیز شده هر یک از شاخص‌ها مشخص است. در این پژوهش با توجه به ماهیت روش تاپسیس، روش آنتروپی

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m P_{ij} \times \ln P_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (1) \text{ فرمول}$$

$$D_j = 1 - E_j \quad (2) \text{ فرمول}$$

$$w_j = d_j / \sum d_j$$

در گام بعدی به تعیین ایده‌آل مثبت و ایده‌آل منفی پرداخته می‌شود. (بیشترین و کمترین درایه‌ها در هر شاخص). برای

در این پژوهش با توجه به ماهیت روش تاپسیس، روش آنتروپی

جدول ۲. ماتریس وزن دار نرمالیز شده هر یک از شاخص‌های بررسی شده در زمینه کاهش آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی مأخذ: نگارندگان.

مؤلفه اقتصادی	مؤلفه اجتماعی	مؤلفه کالبدی-محیطی	مؤلفه نهادی	بی مقیاس نورم N
۰/۲۸	۰/۲۵	۰/۱۵	۰/۱۵	مالیات و عوارض دریافتی
۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۲۲	۰/۲۲	تراکم ساختمانی
۰/۲۳	۰/۲۵	۰/۲۲	۰/۲۹	سیل
۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۲۲	۰/۱۵	زیرساخت‌ها
۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۱۵	۰/۱۵	تجهیزات ایستگاه‌های آتش‌نشانی
۰/۲۸	۰/۲۵	۰/۲۲	۰/۲۲	همه‌گنی درون و برون سازمانی
۰/۲۵	۰/۱۹	۰/۲۲	۰/۲۲	جرم و جنایت
۰/۲۳	۰/۳۱	۰/۳۰	۰/۲۲	زلزله
۰/۲۸	۰/۳۱	۰/۲۲	۰/۲۲	برخورد مناسب و مهمان‌نوازی شهروندان
۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۲۲	۰/۲۹	میزان دسترسی
۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۱۵	۰/۱۵	فضاهای باز
۰/۲۸	۰/۱۹	۰/۳۰	۰/۲۹	نوسانات نرخ ارز
۰/۲۸	۰/۲۵	۰/۳۰	۰/۲۹	رکود اقتصادی
۰/۲۸	۰/۱۹	۰/۳۰	۰/۲۹	استقرار مدیریت بهینه
۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۲۲	۰/۲۲	شدت خسارت
۰/۱۷	۰/۲۵	۰/۲۲	۰/۲۲	مشارکت اجتماعی
۰/۱۷	۰/۲۵	۰/۲۲	۰/۲۲	مدیریت قبل، حین و بعد از بحران
۰/۱۷	۰/۲۵	۰/۲۲	۰/۲۲	احساس آرامش و آسودگی خاطر
۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۱۵	۰/۲۲	مداخله دولت

جدول ۳. محاسبه آنتروپی اهمیت مؤلفه‌ها. مأخذ: نگارندگان.

شاخص‌ها	آنتروپی هر شاخص E _j	درجه انحراف dj	وزن نرمال شده W _j	RANK
مؤلفه نهادی	۰/۹۴۰	۰/۰۶۰	۰/۲۲۲	۴
مؤلفه کالبدی-محیطی	۰/۹۳۶	۰/۰۶۴	۰/۲۳۶	۳
مؤلفه اجتماعی	۰/۹۳۲	۰/۰۶۸	۰/۲۵۱	۲
مؤلفه اقتصادی	۰/۹۲۲	۰/۰۷۸	۰/۲۹۱	۱

منفی با فرمول (۳ و ۴) محاسبه خواهد شد. گام نهائی محاسبه راه‌حل ایده‌آل است. در این گام میزان نزدیکی نسبی هر گزینه به راه‌حل ایده‌آل حساب می‌شود. سپس فاصله هر گزینه تا ایده‌آل مثبت و منفی محاسبه شد که در ماتریس زیر مشاهده می‌شود. فاصله گزینه I تا ایده‌آل مثبت را با نماد +di و تا ایده‌آل منفی را با نماد -di نشان می‌دهند. نحوه محاسبه هر

تشکیل گزینه ایده‌آل مثبت (A+) باید در هر یک از ستون‌های ماتریس V بهترین مقدار انتخاب شود. برای تشکیل جواب ایده‌آل منفی (A-)، برعکس (A+) عمل می‌کنیم. یعنی در ستون شاخص‌ها کمترین مقدار را انتخاب می‌کنیم (جدول ۴). در این گام میزان نزدیکی نسبی هر گزینه به راه‌حل ایده‌آل حساب می‌شود. فاصله اقلیدسی هر گزینه از ایده‌آل مثبت و

جدول ۴. ایده آل مثبت و منفی هر یک از مؤلفه‌ها. مأخذ: نگارندگان.

ایده آل مثبت و منفی	مؤلفه اقتصادی	مؤلفه اجتماعی	مؤلفه کالبدی-محیطی	مؤلفه نهادی
+ V	۰/۰۳۹۸	۰/۰۷۹۰	۰/۰۶۶۵	۰/۰۸۵۳
- V	۰/۰۶۶۳	۰/۰۴۷۴	۰/۰۳۳۳	۰/۰۴۲۷

است. هرچه این مقدار به یک نزدیکتر باشد راه کار به جواب ایده آل نزدیک تر و بهتر است (جدول ۵ و ۶).

بر اساس جدول ۶ مشاهده می شود مخاطره زلزله و سیل در میان تمام شاخص ها، در اولویت های اول و دوم قرار دارند. شاخص اقتصادی رکود اقتصادی، در رده بعدی اهمیت قرار دارد. در میان تمام شاخص های استفاده شده در این بخش فضاهای باز، در رده آخر قرار گرفته است.

نتیجه گیری

با توجه به نتایج به دست آمده ملاحظه می شود، شاخص رکود اقتصادی، بیشترین اهمیت را در میان شاخص های اقتصادی دارد. از

یک از شاخص ها از حد ایده آل مثبت و منفی، در فرمول (۴ و ۳) آورده شده است.

شاخص نسبت نزدیکی به گزینه ایده آل (CLi) از طریق فرمول (۵) به دست می آید. مقدار شاخص شباهت، بین صفر و یک

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad \text{فرمول (3)}$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad \text{فرمول (4)}$$

$$CL_i = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+} \quad \text{فرمول (5)}$$

جدول ۵. فاصله گزینه ها تا ایده آل ها و نزدیکی نسبی آن ها به راه حل نهایی. مأخذ: نگارندگان.

- d	+ d	اندازه فاصله
۰/۰۱۵۸	۰/۰۶۲۳	مالیات و عوارض دریافتی
۰/۰۳۰۱	۰/۰۴۳۷	تراکم ساختمانی
۰/۰۵۰۲	۰/۰۲۶۵	سیل
۰/۰۳۱۳	۰/۰۵۵۶	زیرساخت ها
۰/۰۲۶۵	۰/۰۶۲۷	تجهیزات ایستگاه های آتش نشانی
۰/۰۳۱۳	۰/۰۴۱۰	هماهنگی درون و برون سازمانی
۰/۰۳۰۱	۰/۰۴۳۷	جرم و جنایت
۰/۰۵۲۳	۰/۰۲۵۱	زلزله
۰/۴۱۶	۰/۳۷۹	برخورد مناسب و مهمان نوازی شهروندان
۰/۰۴۷۷	۰/۰۳۸۱	میزان دسترسی
۰/۰۱۳۳	۰/۰۶۴۰	فضاهای باز
۰/۰۵۴۱	۰/۰۴۱۳	نوسانات نرخ ارز
۰/۰۵۶۴	۰/۰۳۰۹	رکود اقتصادی
۰/۰۵۴۱	۰/۰۴۱۳	استقرار مدیریت بهینه
۰/۰۳۰۱	۰/۰۴۳۷	شدت خسارت
۰/۰۴۱۰	۰/۰۳۱۳	مشارکت اجتماعی
۰/۰۴۱۰	۰/۰۳۱۳	مدیریت قبل، حین و بعد از بحران
۰/۰۴۱۰	۰/۰۳۱۳	احساس آرامش و آسودگی خاطر
۰/۰۳۴۰	۰/۰۵۱۶	مداخله دولت

جدول ۶. اولویت‌بندی نهایی شاخص‌ها براساس مقدار نزدیکی نسبی آن‌ها به حد ایده‌آل. مأخذ: نگارندگان.

ترتیب اهمیت	شاخص‌ها	امتیاز نهایی
۱	زلزله	۰/۶۷۶
۲	سیل	۰/۶۵۵
۳	رکود اقتصادی	۰/۶۴۶
۴	استقرار مدیریت بهینه	۰/۵۶۷
۴	نوسانات نرخ ارز	۰/۵۶۷
۵	مشارکت اجتماعی	۰/۵۶۷
۵	مدیریت قبل، حین و بعد از بحران	۰/۵۶۷
۵	احساس آرامش و آسودگی خاطر	۰/۵۶۷
۶	میزان دسترسی	۰/۵۵۶
۷	برخورد مناسب و مهمان‌نوازی شهروندان	۰/۵۲۳
۸	همه‌نگی درون و برون سازمانی	۰/۴۳۳
۹	جرم و جنایت	۰/۴۰۸
۹	شدت خسارت	۰/۴۰۸
۹	تراکم ساختمانی	۰/۴۰۸
۱۰	مداخله دولت	۰/۴۰۲
۱۱	زیرساخت‌ها	۰/۳۶۰
۱۲	تجهیزات ایستگاه‌های آتش‌نشانی	۰/۲۹۷
۱۳	مالیات و عوارض دریافتی	۰/۲۰۲
۱۴	فضاهای باز	۰/۱۷۲

حاضر بحث مشارکت اجتماعی در تمامی امور، اهمیت بالایی دارد و در صورت وجود مشارکت اجتماعی بالا، میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری کرمانشاه نیز کاهش خواهد داشت. از آنجایی که مخاطرات محیطی، یکی از مهمترین عوامل به وجود آورنده زلزله بحران در هر محیطی است، براساس نظر افراد پاسخگو، زلزله درمیان شاخص‌های کالبدی- محیطی بررسی شده در مجتمع گردشگری کرمانشاه، بالاترین اهمیت را داشته و آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی کرمانشاه در برابر زلزله از دید افراد پاسخگو، بیشترین اهمیت را درمیان شاخص‌های کالبدی- محیطی دارد.

در ارتباط با مؤلفه نهادی از بین هفت شاخص نهادی بررسی شده در مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی، شاخص استقرار مدیریت بهینه از نظر افراد پاسخگو، بیشترین میزان اهمیت را در کاهش میزان آسیب‌پذیری دارد.

آنجا که رکود اقتصادی در هر جامعه، می‌تواند باعث آسیب رساندن به بخش‌های دیگر شود، اگر رکود اقتصادی رخ دهد، گردشگری و مجتمع‌های گردشگری، تحت تأثیر قرار می‌گیرند. لذا رشد و توسعه اقتصادی می‌تواند در رشد و توسعه مجتمع گردشگری کرمانشاه نقش مؤثری داشته باشد و برعکس رکود اقتصادی در آسیب رسیدن به این مجتمع، نقش مهمی دارد. با این تفاسیر از دید افراد پاسخگو و در مقایسه با سایر شاخص‌ها، شاخص رکود اقتصادی بیشترین تأثیر را درمیان شاخص‌ها از نظر میزان آسیب‌پذیری مجتمع گردشگری کرمانشاه دارد.

با توجه به نتایج به دست آمده از مقایسه شاخص‌های اجتماعی، ملاحظه می‌شود مشارکت اجتماعی از دید افراد پاسخگو، بیشترین اهمیت را درمیان شاخص‌های اجتماعی دارد. این شاخص با میزان اهمیت ۰/۸۵۱ در رده نخست اهمیت شاخص‌های اجتماعی قرار دارد. با توجه به این که در حال

فهرست منابع

- ابراهیمی، مهدی؛ ضرغام بروجنی، حمید و سخندان، الناز. (۱۳۹۷). رابطه مدیریت دانش با فرایند مدیریت بحران در مقصدهای گردشگری. *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۷(۲۷)، ۱۰۲-۱۲۲. <https://doi.org/10.22080/jtpd.2019.2212>
- احمدی، سمیرا؛ قنبری موحد، رضوان و رحیمیان، مهدی. (۱۴۰۲). ارزیابی آسیب‌پذیری معیشتی کشاورزان در برابر سیل (مورد مطالعه: استان لرستان). *پژوهش‌های روستایی*، ۱۴(۳)، ۴۰۶-۴۲۱. <https://doi.org/10.22059/jrur.2023.92914>
- اخگری، مهدی و قاسمیان مقدم، علیرضا. (۱۴۰۲). اولویت بندی عوامل موثر بر تاب آوری اقتصادی خانوارهای روستایی در برابر خشکسالی (مورد مطالعه: بخش دستگردان شهرستان طبس). *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۴(۲)، ۱۱۲-۱۲۹. <https://doi.org/10.22077/vssd.2023.5530.1121.129>
- پودینه، محمدرضا؛ یادگاری، فریاد و رشیدی، سعیده. (۱۳۹۸). بررسی و سنجش میزان تفاوت تاب‌آوری جوامع شهری و روستایی در برابر مخاطرات طبیعی مطالعه موردی شهرستان زاهدان. *کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی*، ۷(۱)، ۲۰۳-۱۷۹. <https://doi.org/10.22077/vssd.2023.5530.1121.129>
- رفیعیان، مجتبی؛ رضایی، محمدرضا؛ عسگری، علی؛ پرهیزکار؛ اکبر و شایان، سیاوش. (۱۳۹۰). تبیین مفهومی تاب‌آوری و شاخص‌سازی آن در مدیریت سوانح اجتماع‌محور (CBDM). *برنامه‌ریزی و آمایش فضا (مدرس علوم انسانی)*، ۱۵(۴)، ۱۹-۴۱.
- زندیه، مهدی و گودرزیان، شروین. (۱۳۹۳). رویکرد منظرین، عامل موفقیت گردشگری شهری. *باغ نظر*، ۱۱(۳۰)، ۵۹-۶۶.
- سوری، علیرضا. (۱۳۹۴). اصول، مبانی و رویکردهای مدیریت بحران (با تأکید بر بحران‌های اجتماعی). *مدیریت بحران*، ۷(۲۴)، ۹۱-۱۲۹.
- صفی پورطرقی، ملیحه؛ محبی، سمیه و قلی‌زاده، عبدالحمید. (۱۳۹۷). تبیین امنیت گردشگران با تأکید بر مؤلفه‌های مدیریت بحران گردشگری. *همایش ملی مدیریت و کسب و کار الکترونیکی با رویکرد اقتصاد مقاومتی*. مشهد، مؤسسه آموزش عالی فردوس.
- علوی، سیدعلی؛ رمضان نژاد، یاسر؛ فتاحی، احداله و خلیفه، ابراهیم. (۱۳۹۴). پهنه بندی فضایی سکونتگاه های روستایی در معرض مخاطرات محیطی با استفاده از تکنیک تصمیم‌گیری چند معیاره ویکور (مطالعه موردی: شهرستان تالش). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۵(۲۰)، ۱۲۵-۱۳۶.
- قادرمزی، حامد؛ محمدی، پروانه و سالاروند، اسماعیل. (۱۴۰۲). سنجش آسیب‌پذیری روستاها در برابر بحران کم آبی (مورد مطالعه: شهرستان‌های قروه و دهگلان). *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۴(۴)، ۱۳۲-۱۵۲. <https://doi.org/10.22077/vssd.2023.6299.1183>
- یآوری گهر، فاطمه؛ منصوری موید، فرشته. (۱۳۹۶). مدیریت بحران در صنعت گردشگری. *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۲(۴۰)، ۴۰-۲۱. <https://doi.org/10.22054/tms.2018.15614.1439>
- Brooks, N. (2003). Vulnerability, risk and adaptation: A conceptual framework. *Tyndall Centre for Climate Change Research Working Paper*, 38(38), 1-16.
- Hall, C.M. & Page, S.J. (1999). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space* (4th ed). London. <https://doi.org/10.4324/9780203796092>
- Jinado, A.M. (2013). *Toward Climate-Resilient Development in Nigeria* (B. Bosteels, Ed.). World Bank.
- Liu, W., Xu, C., Peng, Y., & Xu, X. (2023). Evolution of tourism risk communication: A bibliometric analysis and meta-analysis of the antecedents of communicating risk to tourists. *Sustainability*, 15(12), 9693. <https://doi.org/10.3390/su15129693>
- Martinelli, R. L. de C., Marchesan, I. Q., & Berretin-Felix, G. (2013). Protocolo de avaliação do frênilo lingual para bebês: relação entre aspectos anatômicos e funcionais. *Revista Cefac*, 15, 599-610. <https://doi.org/10.1590/S1516-18462013005000032>
- Nazir, F. (2023). Tourism and Natural Hazards: Juxtaposition of Tourism Determinants and Hazard's Risk. In *Safety and Tourism: A Global Industry with Global Risks* (pp. 217-226). Emerald Publishing Limited.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

عزمی، آئیژ؛ محمدی، سارا و جلدی، محمدرضا. (۱۴۰۳). مدیریت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیطی مجتمع‌های گردشگری پیش از وقوع بحران (نمونه موردی: مجتمع گردشگری جهاد دانشگاهی کرمانشاه). *گردشگری فرهنگ*، ۵(۱۶)، ۱۴-۲۳.

DOI: 10.22034/TOC.2024.404079.1127

URL: https://www.toc-sj.com/article_194057.html

